

СОФІЯ ФЕДОРЦЕВА.

Народна артистка УРСР.

1. Цілі трактати можна писати про творчу діяльність Леся Курбаса, як режисера, новатора, актора. ³Та не менше широка, велика тема - це Лесь Курбас людина-громадянин, учитель, друг.

2. Бунтар, новатор, гуманіст, людина шекспірівського розмаху в мистецтві. Завжди в процесі творчої динаміки, завжди в пошуках знайти найбільш образну форму вияву сценічної виразності, правди, що відповідала б масштабів пафосу героїчної доби.

4. ~~Лесь Степанович~~ ^В побуті був лагідний, ніжний в поведінці з людиною, простий, сердешний, чутливий.

Сердечна дружба теплота великого майстра сцени полонила мене зразу вже з перших днів, коли в 1927 році я вперше приїхала в Радянський Союз і розпочинала роботу в харківському держ. драм. театрі. ^{Березин} ~~Харківський~~ театр "~~БЕРЕЗИН~~" справив на мене величезне, незабутнє враження. Святе праці великої, напруженої але натхненної, радісної праці. Цей піднесений творчий тонус вражав і заражав. Весня, молодість, ентузіазм.

Колектив театру здебільшого складався з молоді та найбільше молодий душею - це сам керівник Лесь Курбас, він найбільший ентузіаст. Товарицьке ставлення Леся Курбаса до митців сцени, сповнене поваги і любові до людини, товариша, учня.

Дисципліна залізна, авторитет худ-керівника Л. Курбаса беззастережний, а по-над усе братерство і рівність. Різниці між великими акторами і малими немає. Є невгемонні трудівники митці сцени, що разом, спільно йдуть до великої мети, рука об руку без заздрості і зазнайства.

Шлях до мети трудний, дуже трудний але радісний, бо йти не одинцем, а всім колективом. До цього ж великі спільні перспективи майбутніх перемог, безмежно широкі, просторі.

Лесь Курбас завжди з відкритим серцем, завжди з акторами.

(Він не книжний мудрець, що сам на одинці осягає тайни великого вчення.) Його подуманих задумів не вмщає його палке серце. Він ділиться кожною творчою думкою. В дружній товариській атмосфері допомоги товаришеві - учню, в послідовному стремлінні знайти взаєморозуміння в процесі роботи, завжди з коректністю, пошануванням гідності людини-актора, він ділиться кожною своєю новою думкою відкриття чи пошуків. Самокритичний і суворо вимогливий до себе, вимагає цього й від своїх учнів.

2

А як вміє тішитись Олександр Степанович кожною самостійною мистецькою знахідкою актора! З палкою радістю захопленого юнака тішиться, розвиває, допомагає поглибити аж поки цей акторський "принес" не стане завершеним, мистецьким шедевром. Ось чому велика любов і пошана всіх акторів до великого майстра сцени Лєся Курбаса, до спільної з ним праці. Палко лунають і вкарбовуються в свідомості митців слова вірша:

Я вибираю березіль
Він ламає все старе
Пробива новому місце
Він стремить.

Я вибираю березіль
Тому, що він буря,
Тому, що він сміх,
Тому, що він йому сила,
Тому, що він переверот,
З якого літо редиться.

Це вірш норвезького поета Б'єрнсена. Як радісно його читати робітникам по цехам заводів. Театр тісно зв'язаний з заводом Х.П.З. Часті зустрічі березильців з робітниками заводу в сердечній дружбі, з молодечим захопленням стільки ділились перемогами трудових звершень.

Весняний вірш - кредо березильців і весна в театрі.

"Я вибираю березіль
Він ламає все старе"

Зламаю старі устої! Закипіла робота над створенням нового, революційного театру, нової творчої системи.

"Актор - це людина, що вміє тривати в наміченому ритмі" - визначення Лєся Курбаса, в ньому заложено безліч трудів, експериментальних пошуків, що їх проводив худ-керівник Л. Курбас разом з колективом.

" Я вибираю березіль
Тому, що він буря"

І бурлить в нашому театрі. З яким захопленням працюють вони митці - березильці. З енергією, з радістю, з величезними зусиллями шукають, наполегливо добиваються сценічної виразності, правди.

~~Палаючий погляд, жвавий енергійний крок. Кожен день заповнений щент коніткою роботою. Вранці вправи фізкультурні в намаганні досягти як найбільшого вміння володіти своїм тілом. Акробатика.~~

~~Постановка голосу. Автору неодмінно вміти володіти голосом, диханням, словом. Слово чітко і чисто висказане мусить бути. Ідуть вправи во-~~

-кальні. Лекції по мімодрамам. Здача мімодрам. Все це захоплює, цікавить підносить життєвий тонус, будоражить думки.

"Я вибираю березіль
Тому що в ньому сила"

А скільки копітких шукань в намаганні приготувитись до репетиції, вона скоро печеться. І бродять по затишним куткам театру ентузіасти праці над "образом". Це вже сугубо індивідуальна робота. Кожний це робить на свійому. Хто з партнером, хто сам тихо майже пошепки, повторює монолог, по декілька разів повторює одне і теж місце по ролі. У впертій, настир-ливій наполегливості повторює, фіксує, знову повторює, знову шукає.... А дехто ^{середити} сперить, завзято ~~сперить~~ з партнером. В гарячій суперечці один одному допомагає. З боку завжди видніше. І ці товариські суперечки, спі-льні шукання, ця допомога товариша ростить велику товариську дружбу, ростить єдність колективу. Завдяки їй дружній праці колектив спаяний в один міцний кулак. "Всі за одного і один за всіх". І горять палкі серця в творчих шуканнях осягаючи щораз більше й глибше тайни теат-ральної майстерності.

У великому фойє приготоване приміщення для репетиції Олександра Сте-пановича. Кличуть акторів. Туди направляються всі.

В фойє запанувала тиша. Олександр Степанович ходить задуманий, зосеред-жений. Щось рішає в своїх думках. ~~Актики~~.

Актори заходять тихенько, у кожного палаючі очі, вони обережно мовчки займають свої місця.

Олександр Степанович скоординований, зосереджений, жвавий, привітно посміхнеться і поздоровається.

== Ну що ж почнемо, товариші?!

І так моторешно стає... Хто спокійно вмів зосередитись, дехто тремтить мов осика. Акторське хвилювання це творче хвилювання і до нього став-ляться з повагою.

УВАГА ! РЕПЕТИЦІЯ ПОЧАЛАСЬ.

У великій зосередженості розпочинаються розробки мізансцен **О б р а з !**

Образ людини, образ сцени, епізоду, образ спектаклю в цілому - ось над чим працюють всі.

Копіткій, дуже складній праці актора над ролею завжди допомагав постановщик Курбас, вкладаючи в цю працю з актором всю свою енергію, полум'яну пристрасть, всі свої знання великого митця-новатора

В чому ж полягала ~~ця~~ допомога режисера Курбаса?

- 1/ В сугубо індивідуальному підході до кожного актора зокрема.
- 2/ У всілякому заохоченню самостійно мислити. Олександр Степанович в першу чергу розвивав те, що приносив актор.
- 3/ Допомагав творити в залежності від того КОМУ ЧОГО не вистачало.
- 4/ Терпеливо, м'яко, без наставницьких директив, Олександр Степанович старався в першу чергу РОЗБУДИТИ ТВОРЧУ ІНІЦІАТИВУ АКТОРА. Це стосувалося до всіх акторів і зрілих митців і молоді

Одним з основних етапів праці Курбаса з акторами над образами було планування мізансцен. ^{Курбаса} Інтересна творча, напружена робота, бо не одні мізансцени показував режисер. Він виясняв чого, в першу чергу треба добиватися. Точно, вичерпуюче розкривав завдання мізансцени. Ясно, точно визначена задача мізансцени допомагала акторові шукати внутрішнього ритму ролі, сцени. Режисер бачить виставу в цілому та кожну сцену зокрема і те художнє бачіння допомагало Олександрові Степановичу не лише точно з'ясувати акторові його задачу, але й саму мізансцену побудувати так, щоб якнайвиразніше розкрити, донести підтекст даного місця, сцени. Планування мізансцен провадилось завжди у великій зосередженості, з рекізитом, на сцені чи в фойє у вигородах.

Щоби зажити внутрішнім ритмом ролі, мало знати задачу й мізансцену, треба ще самому добре попрацювати, щоб на наступну репетицію принести, показати режисерові своє внутрішнє відчуття образу, ролі. Щоби послідовно, на кожній репетиції не тільки обживати мізансцену з спілкуватися з партнером, а й поглиблювати внутрішнє почуття ритму ролі, добиватися високої пластичної розробки, точності фіксування зробленого. Відкидаючи все зайве, в суворому лаконічності шукати сценічну виразність, правду.

5

Бувало й таке, що актор знайшов зерно ролі, зажив внутрішнім ритмом, а завтра повторити не може. Знову треба шукати. Щоб до цього не допускати Олександр Степанович приділяв велику увагу умінню зафіксувати зроблене - знайдений внутрішній ритм та фізичне життя образу. До того ж кожний актор сам був зацікавлений зберегти знайдене. Він уже сам за власним бажанням, індивідуально кожний по-своєму, використовував кожную вільну хвилину. Зразу, зійшовши зі сцени після репетиції, біжить десь у куток, де ще є вільне місце бо бажаних ~~принципи~~ продовжувати роботу самостійно було багато. В затишному куточку актор сам або з партнером репетували, розробляли показане, поглиблювали, фіксували. Актора завжди тішить творча знахідка, бо вона сама собою стимулює до дальших пошуків.

Праця над постановкою велась в "Березилі" завжди в атмосфері високого творчого піднесення, з великою любов'ю, з енергією, з радістю, яку завжди дає цікава праця творця-відкривателя, винахідника-режисера.

Іноколи бувало ще й таке: вичерпані вже матеріал ролі, пояснення режисера, а актор не відчуває внутрішнього ритму даного дійового шматка, чи епізоду, чи навіть сцени, не звучить! Тоді наставала п а в з а в роботі. Олександр Степанович довго мовчки ходить. Ходить задуманий, зосереджений, руки за спину закладши. Ходить по-під стіною, коли репетиція в фойє, або по глядній залі, коли репетиція на сцені. Ходить довго 10, 15 хвилин а то й довше... Всі довкола мовчать... Олександр Степанович щось рішає... І ..раптом прибігає на сцену і всю сцену заново перепланує, у зовсім нових мізансценах і вже нові задачі акторам виясняє. В таких робочих павзах, ми всі чекали дуже тихо- вміли

завжди поважати творчу напружену хвилину режисера. Почуття великої відповідальності за роботу кожного товариша й виявлялося в такій зосередженості, напруженій увазі всіх митців. В цьому полягала творча дисципліна театру "Березиль". ~~Всі за одного, один за всіх.~~

Свої пояснення Олександр Степанович підсилював часом сценічними показами. Ці покази Олександра Степановича завжди були шедеврами театральної майстерності. Показував Курбас тоді, коли акторові не вдавалося донести основну суть підтексту ролі чи сцени. Робив це він дуже просто, емоційно насичено, переконливо, розкриваючи всю суть підтексту ролі. Робив він це не так для наслідування його актором, як для розкриття задачі, що стояла перед актором. Показами Олександра Степановича дорожили всі, актори, бо вони будоражили, розвивали творчу уяву артиста для самостійного шукання художнього вияву, виховували високі естетичні смакові поняття. Ми всі завжди захоплювались його показами, часом дивувались, думаючи: "Чому ж мені не прийшло таке на думку?... Це ж так просто... І так інтересно... І..здається легко?... Але так заграти, як Курбас було далеко не легко.

У бурний потік творчої праці мчить, летить година за годиною, немов ^{9р} 6
одна хвилина! Захоплені інтенсивною роботою репетиції, ми не помічали
що робочий графік вичерпаний, що вже ~~давним~~ давно минула обідня пора.
Куди ж там до перерви, коли якраз з а р а з тільки що почалось найінте-
ресніше?! Тому помрежові було обов'язком нагадати режисеру, що пора
вже пізня. Обережно, дуже делікатно робив це помреж. А Олександр Сте-
панович неухважно похитає на це головою, Задуманий, немов до самого себе
промовить: так... так... ну... добре... Пізно вже?.. Так... Так..."

Та раптом, немов пригадав щось дуже важливе, чітко й голосно об'явить:
"Сьогодні після вистави продовжуємо репетицію. Приготуйтеся товариші!"
Гамір задоволення. Актори радіють. Стільки ~~інтересного~~ сьогодні наміче-
но. Треба це зафіксувати а то ж забудеться. До цього ж ми всі уже дав-
но полюбili нічні репетиції. Це найбільш ~~інтересні~~ інтересні, натхненно-творчі
хвилини. Вночі місто спить, кругом тиша. Можна краще себе проконтролю-
вати зосередитись. Може під покровом нічної тишини знайдеться те, чого
не встигли знайти за короткий день.

З веселим гомором покидаємо фойє, щоб після маленької перерви бігти
знову в театр зіграти відповідальну виставу і продовжувати потім ре-
петицію, з великим замишуванням, працювати над о б р а з о м !!

3 Ці творчі дні театру - справжнє свято праці.

"Переворот, з якого ніте рідиться".

2 Організовану, координовану, з великою любов'ю і натхненням худ-керівни-
ком, учителем-другом Лесем Курбасом.

5 На тренувальні заняття молодь спішить, біжить, охоче з замишуван-
ням прикладаючи як найбільше зусиль на подолання всіх труднощів
вправ з акробатики, танку, чи фізкультури; вже не говорячи про репе-
тиції - цей університет театральної майстерності. Це св'ященно-т-
творчі години. До них особливо трепетно-шанобливе відношення. За-
пізнення чи неухвага стають цілою подією. Навіть приватні розмови
за лаштунками ці так характерні в житті акторів бесіди - спори в
перервах, торкались питань мистецтва театру.

4 " Велика честь називатись артистом радянської сцени. Цій честі тре-
ба заслужити!" - вимагав Лесь Курбас.

і всюди
Радянський актор ~~є~~ це трибун, про це треба завжди пам'ятати. І на
цьому високому, відповідальному посту бути максимально дійовим, іні-
ціативним, використовуючи всі свої творчі можливості. Ось чому
збагачувати, поглиблювати, розвивати ці можливості - це значить
працювати, вчитись, без кінця в ч и т и с ь !"

6 Вчать не лише на призначених лекціях - заняттях, але й самі дома
працюють над собою, над загальною освітою. Актори вивчають свою сце-
нічну вимову, дихає вивчає іноземну мову. В пошуках інтересного за-

----- 4 -----

7

-думу, нового заряду мислі, читають художню літературу, відвідують симфонічні концерти, картинні галереї, - цього вимагав Л. Курбас.

Таке найкраще горіння творчих пошуків учителя - друга передається акторам. Олександр Степанович виховував не подавляючи. Любов і віра в людину, в її невичерпні можливості, допомагала рости митцям-ентузіастам, патріотів театру.

Цікаві за темами, багатосторонні лекції Л. Курбаса торкалися не однієї театральної майстерності. Починаючи від елементарних норм поведінки з дітьми на роботі, на вулиці, дома, Олександр Степанович вчив як працювати, як жити, як відпочивати. Його лекція про зняття затисків в творчому стані на сцені, показала ^{нові} для нас відкриття як часом навіть дуже короткі за часом відпочинку, тільки розумні, набагато корисніші чим велика кількість годин сну, лежання. Все рідше вміння зняти навантаження думок, вміння зняти напруження м'язів, виключитися зовсім. ~~Наприклад такого повного досконалого розвантаження м'язів оплячий кіт, його повне розвантаження м'язів до сну.~~

Щоб працювати - неодмінно треба вміння відпочивати - вчив Лесь Курбас.

Лекція Олександра Степановича про спілкування з людьми, про ввічливість була досконало розроблена. Ввічлива усмішка допомагає самій людині і всім, хто її оточує в праці, в поведінці кожного дня. Вона не дає людині розпускатися, виносити на люди свій настрій, своє невдоволення, ~~визнаються~~, роздратованість і тим псувати спільну працю. Треба завжди рахуватися з людьми, що тебе оточують а не лише з самим собою. Паганний настрій насупленості, роздратованість впливає деструктивно, заважає творчій праці.

Я була дуже рада багато років пізніше прочитати в творах Станіславського подібну вимогу до акторів, залишати все брудне буденне за порогом театру і на репетицію приходити з чистим серцем і відкритою душею, Не мати злого ока ні на п'єсу, ні на товариша по роботі.

З особливою вимогливістю ставився Олександр Степанович до культури української мови, слова. До артикуляції, як основного чинника сценічної виразності. Для відмінного вивчення своєї мови березільці прикладали дуже багато зусиль. Проводились лекції фахівцем-учителем української мови. Ретельно стежили за чистотою вимови не лише під час праці, в перервах, а й на дозвіллі.

Мистецькому зростанню театру "Березіль" допомагала систематична,

кожодневна контроль усієї зробленої, зафіксованої для сцени роботи. На кожній виставі чергував режисер-лаборант, уважно прислуховував виставу і кожну помилку мовну чи сценічну записував. На другий день всі ці помилки були виписані на дошці об'яв. Кожодневна контроль не допускала губити зроблене, зафіксоване.

Неоцінимою, прямо чудодійною була перевірка самого режисера Леся Курбаса. Ці несподівані його появи підчас вистави! Бувало йде вистава вже в який раз після прем'єри і раптом в акторській убіральній з'являється Олександр Степанович. Вбігає жвавий, веселий і вже на порозі зі словами: "Ось бачиш, мала, це місце /про ролі/ сьогодні ти добре зробила. Молодець, обов'язково зафіксуй, це вірно!" Іншим разом з усмішкою покидає пальцем, з декором жартівливо зауважить: ей, мала, ти ж загубила в такому то місці, пошукай, віднови!!" Докладно розтлумачить в чому помилка і як її виправити. Та на наступній виставі обов'язково сам преслідкує чи все виправлено. Скільки доводилось ще після прем'єри попрацювати над образом, щоб почути в' від Олександра Степановича "Молодець, знайди те, що треба!". Така перевірка дружна, сердечна не лише не затискувала актора, а навпаки допомагала вільніше розправляти крила для творчих пошуків. А найголовніше виховувала обов'язкову потребу продовження копіткої роботи над роллю, навіть в післяпрем'єрному періоді. Лише тонке глибоке розуміння всіх нюансів чутливої психіки молодого актора, змогло підказати великому майстрові сцени Лесю Курбасу цю просту, легко жартівливу форму поведінки в процесі роботи над роллю.

Зауваженнями, настановами Леся Курбаса дорожили всі, починаючи від молоді і кінчаючи зрілими майстрами сцени. Залізний девіз Леся Курбаса "В мистецтві завжди шукати, ніколи не заспокоюватися на знайденому" - настільки глибоко вкорінився в свідомість кожного, що деякі актори пронесли його через все своє творче життя. Ось зараз в осени 1964 року народній артист УРСР Д.І. Козачківський на творче звітному вечорі по телевізору у Львові, згадуючи своє давнє минуле з вдячністю говорив про Леся Курбаса. Розказав, як іменне йому Олександру Степановичу він зобов'язаний цією важливою настановою: " Ніколи не заспокоюватись на знайденому у мистецтві".

Софія ФЕДОРЦЕВА.

Девізам, настановам Леся Курбаса я теж зобов'язана, за ними формувалася моя акторська молодість.

Один з них: "АКТОР -ЦЕ ТРИБУН". Призивав до ініціативності, заставив самостійно, з почуттям відповідальності, взятись за працю над художнім словом. Курбасу й завдячую ту наполегливість, з якою взяла собі за обов'язок послідовно, систематично готувати все нову й нову програму тематичну програму, щоби завжди чи на сцені великого робітничого клубу, чи на вагонетці заводу, шахти, чи у військовій частині, палаті госпитального лазарету, чи на стерні колгоспного поля, чи на великій, святкого прибраній сцені театру в урочистих концертах Києва, Москви, Ленінграду, Фергани, чи для моряків Кронштаду, завжди мати відповідну програму на тему дня. Щоби завжди, коли виникає потреба, виступити перед слухачами, без огляду на те чи є естрадна площа, чи її немає.

Чарівна професія актора дає безмежно широке поле для діяльності трибуна, приносить невичерпні багатства можливостей бути корисним людям. Цим важливим відкриттям я зобов'язана девізам, настановам Леся Курбаса.

"ОДЕРЖИМІСЦЬ ІДЕЮ". без неї не уявляє митця сцени Олександр Степанович. Цю одержимість вирощував він в театрі послідовно, повсякденно, систематично.

Філософські концепції, настанови, девізи, що ставть залізними, Леся Степанович передавав своїм учням в своєрідній манері поведінки, то-вариської допомоги, поради. Завжди з коректністю великої поваги до людини. Своєрідність манери Леся Курбаса полягала в готовності дружньо ділитися своїми спостереженнями. Спосіб "ЯК" передавав Олександр Степанович творчі девізи не менш цінні чим самі девізи.

Сердечне, дружнє відношення учителя-друга й виростило цей "безрезильський ентузіазм"! Любов до мистецтва, в якій немає місця для байдужості, чи пасивності. Простий, привтний, сердечний Курбас ділиться спостереженнями щоби спільно з автором доходити до висновків своїми думками, стремліннями.

Прямота висказаних міркувань з м'якою теплотою в очах Олександра Степановича, уже заставляла шанобливо з увагою вислухати і призадуматись... Як впливали на співбесідника творчі, здебільшого поетичні, міркування Олександра Степановича можна навести багато прикладів-фактів. Один з них таких моментів глибоко запам'ятала.

Якось одного ранку удвох з Олександром Степановичем йшла на репетицію. Вийшли з будинку "Слово", де тоді мешкав Олександр Степанович, йшли до театру. Дуже поспішали, тому немалий шмат від Шатилівської дороги скоротили. Пішли не вулицями, туди біля ринку, по Сумській вулиці, а навпростець, через незабудовані ще тоді пустирі. Це було в ті роки, коли ще не було кварталів вулиць, де зараз стоїть медінститут, не стояв тоді ще і гордий красень Держпром. Точна дата (дня) року, приблизно 1928-29. Давно це було, вилетіло з пам'яті, зате сама подія залишилася й живе і по цей день. Жваво, майже бігцем поспішали ми вдвох на роботу, стежечками, оминаючи купи сміття, камінців, що валялися посеред, незаселеного пустиря. Раптом зупинився Олександр Степанович і натхненно промовив: "Гляньте! Оце все скоро буде забудовано! Зараз тут велике, засмічене поле, але дуже, дуже скоро тут виростуть чудові будівлі... з балконами, сквери в квітах, все в сонці. Не мине два-три роки і виросте чудове місто. Інтересно, правда?! Здивована такою поетичною картиною серед неприємного пустиря, я мовчала. Слухала й мовчала. "Ви що? Не вірите? Запевняю це дуже скоро буде! Уявляєте в який інтересний час час ми живемо?! Перспективи таких масштабів, що їх не знала ще ні одна доба у всій історії людства!.. Уявляєте, як це велично..!"

Курбас малював картину чудового майбутнього, соколиним поглядом дивився перед себе. Вітерець розкуйовдив його буйне волосся, що спадало на високе, погідне ясне чоло. З подивом поглядала я на пустир, на натхненне обличчя великого художника. Його ентузіазм передався й мені, мовчала, думки роїлися. (Так хотілося як найскорше подивитися на ті чудові будівлі.) Хотілося працювати палко, завзято щоб дотримати кроку з цим трударем-Велетнем в такий натхненний час! (Чи зумів дотримати кроку?..)

Леся Курбас, як справжній представник величної революційної доби, відчував її пульсуючий ритм, мріяв, творив і нас вводив у світ своїх захоплень та стремлень. Життєстверджуюча енергія, дійовість Олександра Степановича співзвучна нафосові соціалістичної дійсності. Титанічні, за масштабами здвиги революційної епохи вимагали відповідних, рівнозначучих театральних зображень. Звідсіля це прагнення Леся Курбаса до епічних широких полотен, до динаміки, насиченості образів, до глибокого проникнення в суть ідеї спектаклю.

Олександр Степанович у творчості актора надавав великого значення ритмові. Він твердив, що "Актор це людина, що вміє тривати в наміченому ритмі."

Внутрішній ритм ролі /образу/ треба знайти, відчувати і в ньому тривати в міру, насичено д і я т и .

Це теж саме, що говорить М. Хмельов: "Нужна повышенная чуткость, чтобы воспроизвести музыку движений и слов. ВНУТРЕННИЙ РИТМ - ВОТ ЧТО ВАЖНО. Театр, как зрелищное действие должен получить форму в ритме, так как РИТМ ЕСТЬ НЕПРЕМЕННОЕ УСЛОВИЕ ВСЯКОГО ТВОРЧЕСТВА. Ритм поэзии коренится в гармонии слов, ритм живописи - в гармонии красок и линий, ритм действия - в гармоничности рисунка жеста и движения, соединенных музыкой слова."

/Журнал "ТЕАТР" за 1965р, № 3 стр. 60. Стаття В. Ануфрієва " Трагический гений" ./

Внутрішній ритм кожної людини має конкретну форму пластичного і мовного звучання. Ритм слова, фрази, вся мовна партитура невід'ємна від пластичного вияву образу /ролі/ Щоби відтворити життя на сцені у всьому багатстві фарб, необхідно добитися максимального насиченої мови. Особливо в сценах народних мас.

організованість праці колективу, дисципліну театру "Березіль",

У виставі " ГАЙДАМАКИ" я одержала роль одну з "СЛІВ" -постатей 10 дівчат, що діють у виставі від автора.

Знову нове відкриття для мене. Кожне "слово" у виставі - це не лише грамотна декламація, чітко, пристрасне виголошення фраз. Кожна з цих дівчат-"Слів" психологічно глибоко в показі, лаконічно, скупо за жестом, але дуже виразно, пристрасно, несе в своєму образі своє власне, конкретне відношення до всього, що відбувається на сцені. Цей внутрішній ритм "слів" і веде всю виставу, держить відповідний на-кал темпо-ритму й тонусу всієї вистави. в цілому. На сцені відбу-ваються важливі, пристрасні, глибоко хвилюючі події. До того ж "Слова" - це думи самого поета, тому органічно поєднані, вони мусять нести всі ці переживання і трагедії і героїки, показані через приз-му геніальної поетичності самого Шевченка. "Слова" поетичні, зво-рушливі, з серцем, від себе виголошені, але в органічній єдності звучання всієї групи десяти дівчат в ЦІЛОМУ.

Ось де я й зрозуміла, що ніколи не можна міряти ролі кількістю тек-сту, відведеного по п"есі. Кожна роль, найменша, навіть безсловесна, несе завжди важливу функцію на сцені. Образ конкретної людини, його треба знайти, захити ним, чітко й виразно пронести в міру насичено, завжди дотримуючись загального стилю вистави та даної сцени.

Роль "Слова" у виставі "ГАЙДАМАКІВ" дуже відповідальна, велика роль. Лише під час роботи над ролю "слова", я збагнула секрет чим до-бився театр цієї потрясаючої фіналу, кінцівки "Гайдамаків", - що так вразила мене, зхвилювала, коли вперше я дивилася цю виставу із залу разом з глядачами. А секрет простий: глибоко, проникливо, з натхнен-ням на протязі всієї вистави, зіграні "слова" змогли так зазвучати в фіналі. Цією силою поетичної лірики вони створили асоціації -шелес-тіння тирси і широкопогих ланів, гоїдання сріблястих, тремтливих хвиль "доброго моря".

10 дівчат однаково одягнені стоять посередині сцени, одна біля одної, повільно, ніжно, мягко, в одному ритмові, в такт похитуючи головами, з піснею піано-піанісімо :

" А в нашого Галайди
Хата на помості.
Граї море! Добре море!
Добре буде, Галайда!"

Завісва

Кожна вистава в театрі "Березіль" це завжди важлива, нова подія в

13

місті. Особливо кожна постановка Леся Курбаса завжди несе нове ~~ши-~~
~~ше~~ мистецьке слово. Кожного разу нове цікаве рішення спектаклю.

Починаючи від вистав, котрі я застала в театрі вже зіграними, готовими в 1927 році всі вони вражали великою майстерністю режи-
-серської праці, поетичною пристрасстю масових сцен, яскравими обра-
-зами персонажів, глибоким проникненням в суть ідеї спектаклю та завжди новим способом рішення.

Одною з найвидатніших

~~історичних постановок~~ ~~комуністичних вистав і інших вистав~~: "ДЖІММІ ГІГГІНС" ^{були}
за Сіклером, постановка Леся Курбаса з 1923 року. "ГАЙДАМАКИ" від-
-новлені в 1927 році. Ансамблівість цих вистав доведена до най-
-тоншої завершеності. Найбільше експресії в масових сценах. Це не
звичайна "масовка", як звикли її розуміти. Це яскраво, образно роз-
-криті в сценічному показі маси людей, де вони індивідуалізовані
з конкретною психологією кожний зокрема. ЦЕ НАРОД, йому від-
-ведено у кожній виставі важливе місце. НАРОД-ГЕРОЙ, що діє, живе,
творить і вирішує високий емоційний накал спектаклів. На тлі цих
емоційно насичених масових сцен, з ще більшою силою виростають
образи провідних персонажів, завжди глибоко продуманих, яскраво зоб-
-ражених.

" ДЖІММІ ГІГГІНС", поставлений ще в 1923 році міцно держався в
репертуарі і в 1927 році. Вистава стала для мене знаменною тим, що
я вперше виступала на ~~жких~~ підмостках "березільської" сцени в
малесенькій ролі "Сестрички". На репетиційному прогоні всієї п'єси
рівночасно відбувалися вводи нових виконавців. Моя перша участь
у роботі і зразу відкриваю для себе, як глибоко розвинена в цьому
театрі вже само собою зрозуміла березільська допомога товариша.
Було це ось як: На самому початку роботи дала себе знати, що я не
сильна в фіксуванні рисунку ролі, вибивавсь із ансамблю міцно зроб-
-леної зафіксованої вистави. Артистка О. Пігулович, що сиділа збо-
-ку підчас прогонуочної репетиції, зразу помічає мої помилки і в
першу вільну хвилину, сама підбігла до мене, схопила за руку, зати-
-ла в бічне фойє, роз'яснила мені, показала, допомогла виправити мої
помилки, чим і вирішила вислід роботи у відповідальну для мене
хвилину. Тут я й відкрила, що кожного березільця непокоїть якість
не лише своєї ролі. Кожний дорожить зробленістю висіази в цілому,
її ансамблівістю. Цей, здавалось би, маловажний, а по суті важлив
-вий епізод, не одиничний, він характеризує ^{вс}товариську злагождені-
-сть,

П'єса І. Микитенка. Постановка Л. Курбаса 1929 року.

Декларацією режисера-постановника розпочинається праця колективу над виставою. В декларації - в обширному, детально опрацьованому в викладі, Олександр Степанович докладно знайомить колектив театру з планом роботи та стилем постановки, відмічає якості п'єси.

П'єса "Диктатура" цінна уже самою темою. Класова боротьба на селі - гостра, важлива тема сьгоднішнього дня. В п'єсі є можливості показати велетенську силу, що таїть в собі н а р о д. В плані великого масового, музичного видовища, в динаміці, монументального зображення, з великими масовими сценами, з дуже сильними характерами людей, будемо рішати спектакль. Пристрастю яскраво виявлених характерів людей, ми будемо розкривати ідею спектаклю. Образи мужніх, великої внутрішньої сили героїв - борців за нове життя. Позитивні образи особливо виразно, глибоко мусять зазвучати у виставі. Треба добиватися максимальної їх внутрішньої експресії. Треба також розкривати хижачку суть, власницьку психологію куркуля. У виставі треба як найвиразніше показати якої великої шкоди

завдає державі, людям власницька психологія багатіїв, з їхнім підступними намірами, вчинками. Куркуль заховав хліб, не хоче здати зерна державі; цим самим він о б к р а д а є державу, людей. Тому образ "крадіжки" треба у виставі загострити. Для психологічної, емоційної асоціації, для яскравого, як найбільш образного розкриття злочину куркуля, треба ввести у виставу кінокадри, що показують к р а ж у .

Щоби відтворити життя на сцені у всьому багатстві фарб, добиватися максимально емоційно насиченої мови, виразної точності її звучання, *Ритму*

Для цього в постановку "Диктатури" Олександр Степанович вводить "хори", які ні в якому разі не повинні звучати оперно. Проти оперності Курбас застерігав особливо, він добивався таким засобом насиченості мовного звучання в конкретній партитурі масових сцен спектакля.

Наприклад: В сцені зборів селян - одна група людей домагається дати слово Чирві - ця група розважливо, повагом, хором заявляє: "Дайте слово Чирві".

Друга група, більш вимогливо у звучанні, хором добавляє - "Чирві!!"
Далі третя група, ще настирливіше у своїй вимозі, вже навіть з нотами наказу в звучанні - "Чирві!!"

Так до найменших деталей опрацьовувалась кожна фраза і зафіксувалась. Це виразне, конкретне звучання я пам'ятаю ^{добре} ~~щиро~~.

Ще й сьгодні чую фразу групи селян, котрі протестують, не хотять допустити Чирву до слова. ~~Ось записано на ноти це звучання~~

Широко вичерпуючи розкриває Лесь Курбас свій постановочний план в цілому всієї вистави та окремих сцен ~~класичними~~ даючи ха-
-рактеристики персонажів та визначаючи задачі акторам. ~~Розпоціна-~~
~~-сть~~ (я великий процес праці режисера з актором над ролюю. 15

В "Диктатурі" ролі були розподілені так:

Дудар --Бучма, А. Малоштан --Крушельницький, М. Небаба --Ужвій, Н. т
та Федорцева, С. Чирва --Гірняк, Й. Півнінь --Мілютенко, Д.

У виставах театру "Березіль" важливі не лише провідні ролі. Давно
засвоена акторами установка Л. Курбаса: ніколи не міряти ролі
кількістю тексту та місцям, відведеного у п'єсі. Так кожна роль,
навіть безсловесна, це образ людини з конкретною психологією, бі-
-ографією, характером, завжди несе конкретну функцію в спектаклі.
Все це треба знайти, художньою правдою життя виявити на сцені,
дотримуючись стилю вистави. Тому з почуттям великої відповідаль-
-ності приступають до праці всі учасники вистави.

В процесі репетицій починали вимальовуватись образи ролей.
Олександр Степанович з радістю зустрічав кожний самостійний при-
-нос актора. Репетиційна робота жвавішала, творчість підносилась, бо
кожна творча знахідка давала змогу Олександру Степановичу розви-
-вати його режисерське бачіння зразу в акторсь ому вияві. Цим сам-
-им збагачувалось можливості дальшої роботи.

Хто з акторів скоріш, а хто повільніше; хто в рухах, хто в
мовному звучанні, починав виявляти своє перше акторське відчут-
-тя ролі /образу/. Мені запам'яталось, як вже на першій репетиції
планування "Диктатури" інтєресно зазвучала глибоким грудним темб-
-ром голосу артистка Ващенко Н. Своім мовним звучанням вона почи-
-нала розкривати характер незаможниці Насті. Артист М. Крушель-
-ницький в рухах, в жвавості поведінки, зразу виразно намічав внут-
-рішній ритм ролі Малоштана. А. Бучма у зосередженості, рівновазі
находив емоційний вияв насиченості образу Дударя.

~~Репетиції вимарали максимальної зосередженості, тиші.~~

Крім планових репетицій в театрі, Олександр Степанович улаштував
ще вечорами репетиції у себе дома. На одній такій репетиції по

ходу опрацювання сцен Дударя, розроблялось складне питання сце-
-нічної павзи. Що таке павза на сцені? -Треба знайти максималь-
-ну дійовість павзи, відчуття її експресію і передати це в сценіч-
-ному вияві. Зіграти павзу на сцені - це вже найтонший вияв актор-
-ської майстерності, найвищий клас. Присутнім акторам, в тому чис-
-лі і мені пощастило дуже багато дізнатись нового, цікавого з ма-
-йстерності актора: запам'яталось мені як цікаво Олександр Сте-
-панович дохідливо, послідовно, творче доступно розкривав разом з
намитонкі нюанси психотехніки актора, відчуття ритму ролі, ідеї
твору. Ця спільна праця відшліфовувала, доповнювала акторський
принос.

В своїй сценічній практиці Олександр Степанович часто користувався методом П Е Р Е Т В О Р Е Н Ї. Цей метод заперечення фотografічного відтворення життя на сцені, заперечення натуралізму. Курбас твердив, що цей метод є новим по відношенню до тих життєвих норм на сцені, до яких звик глядач. Актор через інтенсивне вдумування в певну задачу, в первоначально взятий сценічний факт подію, образ, через поступове заглиблення, ні на хвилину не випускаючи зі своєї уваги, думки, яку хочеш передати глядачам, - цей сценічний матеріал очищається від непотрібного і доводиться до найбільш гострої форми виразу, яка має викликати у глядачів потрібну кількість асоціацій довкола тієї ідеї, яка виводиться у виставі.

Цей метод вимагав великої майстерності, координації багатьох компонентів: поетичного, образного мислення та високої психотехніки акторського виконання, щоби розкрити перед глядачами всю глибину зображуваного образу чи події. ~~Треба уміти конкретний образ, що розкривав би філософську, соціальну суть, внутрішній ритм, зображуваного.~~

Наприклад:

Методом перетворення був рішенняний монолог Чирви, який конкретно

виявля його характер, біографію, стремління, що йшли ще від його нащадків - розкривав СОЦІАЛЬНУ І ПСИХОЛОГІЧНУ СУТЬ К У Р К У Л Я. В сценічному вияві це було зроблено не одними словами, а конкретною фізичною дією, життєво правдиво, емоціно насичено Чирва падав на землю, падав зі стогоном. В тому як він падав, як припадав до землі, як пристрасно обгортав її руками, ставав на коліна, позад... В усій цій поведінці, було показано скільки суперечливих людських почуттів. Тут і велике призирство, ненависть до людей, і велика ніжність до свого власного багатства... Виразно було показано жадобу власності, зажерливість, скнарість Чирви, що поділитися своїм хлібом, допомогти людям - для нього чуже незрозуміле почуття. В цьому монологі Чирва викликав огиду до себе, ненависть

~~Методом перетворення були рішенняні й інші монологи Курбаса, як наприклад монолог Чирви, який конкретно виявля його характер, біографію, стремління, що йшли ще від його нащадків - розкривав СОЦІАЛЬНУ І ПСИХОЛОГІЧНУ СУТЬ К У Р К У Л Я. В сценічному вияві це було зроблено не одними словами, а конкретною фізичною дією, життєво правдиво, емоціно насичено Чирва падав на землю, падав зі стогоном. В тому як він падав, як припадав до землі, як пристрасно обгортав її руками, ставав на коліна, позад... В усій цій поведінці, було показано скільки суперечливих людських почуттів. Тут і велике призирство, ненависть до людей, і велика ніжність до свого власного багатства... Виразно було показано жадобу власності, зажерливість, скнарість Чирви, що поділитися своїм хлібом, допомогти людям - для нього чуже незрозуміле почуття. В цьому монологі Чирва викликав огиду до себе, ненависть~~

В широті виразного художнього зображення, в соціальній насиченості, виростав монументальний спектакль "Диктатури" І. Микитенка. Масштабність, Ансамбльовість, незабутні образи, створені акторами, величаві народні сцени всього цього музичного видовища, знову доказували мистецьку зрілість колективу та високий рівень культури

17

Олександр Степанович не лише на словах захоплюється героїкою на-
-ших днів. Він в самій гущі подій, відгукується постановками що-
-разу на тему дня нових вистав.

Роками наполегливо, вперто шукає Лесь Курбас як найбільш
виразного художнього вияву для відтворення на сцені г е р о і
-ч н о і д і й с н о с т і с у ч а с н о с т і.

Одною з таких його спроб була постановка "НАРОДЖЕННЯ
ВЕЛЕТНЯ". В Харкові була запланована і уже розпочалася гран-
-діозна побудова тракторного заводу - "Тракторобуд". Крім самого
заводу запроектовано було побудувати ціле місто! І все це за
термінами неймовірно короткими в часі. Будівля розпочалася і
вже в першому, ще зовсім незакінченому приміщенні, де підлога
вгинається, стіни невикінчені, пахне цементом, а на естрадну пло-
-щадку й натяку нема, -- вже йде концерт акторів театру "Бере-
-зіль" для робітників-будівельників Тракторобуду. Робітники пра-
-цюють з великим запалом, не менш гаряче сприймають вони й наш кон-
-церт. Їхнє творче горіння передавалось нам акторам. Концерт раніш-
-ній, в час перерви ми виступали. Після концерту поспішаємо на ре-
-петицію. Мені запам'яталось, як ми, під враженням того що бачили, в
відчули на концерті на Тракторобуді, щасливі прибігли в театр; а в
театрі теж така сама творча гаряча пора - готується важлива пос-
-тановка "Народження Велетня" себто про цей самий Тракторобуд.

За ініціативою Лєся Курбаса письменники пишуть сценарій,
ім допомагає режисерський штаб театру та актори. Олександр Степа-
-нович вже планує деякі сцени. Всі зосереджені, зайняті відповіда-
-льною творчою роботою, так само як на Тракторобуді. Так рівночасно
з побудовою тракторного заводу ^{виростає} в театрі "Березіль" спектакль
"Народження Велетня" за керівництвом Лєся Курбаса.

Для свята 8-го березня театр "Бе-
-резіль" відкликається виставою "Товариш жінчина". Ця вистава бу-
-ла ще й тим інтересна, що давала безмежно широке поле для ініці-
-ативи молодих митців. А _ктори самі пишуть /при допомозі письмен-
-ників/, самі ставлять, самі грають. Режисер вистави теж жінчина
Валентина Чистякова та Іщенко. Олександр Степанович, поглядаючи
за працею дружнім оком, дав повну волю самостійно працювати всім
учасникам вистави. Це самостійний твір молоді "Березоля" про жін-
-ку-трудівницю, про її місце в стром.

...ибо в мислі є слово
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж

...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж

--- 10 ---

...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж

...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж

...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж
...всесвітній звід мови "реверс", або ж